

آموزش کارآفرینی یا کارآفرینی آموزش: بررسی الگوی اجرایی آن در مدارس

**Entrepreneurship Education or Educational Entrepreneurship?
Examining Its Implementation Model in Schools**

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۸/۲۹؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۲/۲۴

M. Liyaghatdar (Ph.D)**L. Heshmati**

Abstract: The present article was conducted with the aim of making education entrepreneurial in schools. This research was applied in terms of purpose and was conducted with a qualitative method of synthesis research and semi-structured interviews with experts, and the statistical corpus included all studies published between 2003 and 2021. To this aim, 600 studies on the subject were evaluated and finally 125 studies were selected purposefully. In the second step, interviews were conducted with 30 experts in the field until theoretical saturation was reached. By analyzing the content and implementing the interviews conducted, a total of 90 main codes, 18 axial codes, and 7 open codes were analyzed. The results of the analysis were divided into two sections: the current state of entrepreneurship education and entrepreneurship education. In addition, the results of indicated that in the current situation, schools are faced with weaknesses in policy-making and macro-goals, micro-targeting and small-scale targeting, human resources, educational content, educational space and facilities, and evaluation and follow-up. In this context, it is necessary to specifically attend to the basic infrastructure of entrepreneurship education, the creation of value-added schools, the launch of a teacher update system, and the creation of a coaching and follow-up system in order to meet the prerequisites of entrepreneurship education.

Keywords: education, entrepreneurship education, entrepreneur education, schools

محمد جواد لیاقت دار^۱لیلا حشمتی فر^۲

چکیده: مقاله حاضر با هدف ضرورت کارآفرین نمودن آموزش در مدارس انجام شد. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و با روش کیفی سنتزپژوهی و مصاحبه با افراد صاحب نظر انجام شده است و جامعه آماری کلیه مطالعات در بازه زمانی (۲۰۰۳-۲۰۲۱) و انجام مصاحبه نیمه ساختاریافته بوده است. از این رو، ۶۰۰ پژوهش در زمینه موضوع مورد نظر ارزیابی و در نهایت ۱۲۵ پژوهش به صورت هدفمند انتخاب گردید و در گام دوم با ۳۰ نفر از افراد صاحب نظر تا رسیدن به اشباع نظری مصاحبه انجام شد. با تحلیل محتوا و پیاده سازی مصاحبه های انجام شده، در مجموع ۹۰ کد اصلی، ۱۸ کد محوری و ۷ کد باز مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج تحلیل در دو بخش وضعیت موجود آموزش کارآفرینی و کارآفرینی آموزش قرار گرفت. نتایج این پژوهش این طور نشان داد که در وضعیت موجود مدارس با ضعف در سیاست گذاری و اهداف کلان، هدف گذاری خرد و در سطح کوچک، نیروی انسانی، محتوای آموزشی، فضا و امکانات آموزشی و ارزیابی و پیگیری مواجه است که در همین زمینه نیاز است تا به منظور پیش بایست های کارآفرینی آموزش به زیرساخت مبنایی کارآفرینی آموزش، ایجاد مدارس ارزش آفرین، راه اندازی سیستم به روزرسانی مربیان و ایجاد یک سیستم کوچینگ و پیگیری توجه ویژه ای داشته باشند.

کلیدواژه ها: آموزش، کارآفرینی آموزش، آموزش کارآفرین، مدارس

۱. استاد گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان (نویسنده مسئول)

JAVAD@edu.ui.ac.ir

۲. دکتری برنامه ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان

heshmatifar69@gmail.com

مقدمه

آموزش کارآفرینی در مدارس بیش از تمرین برای شروع یک کسب و کار است. کارآفرینی یک طرز تفکر است که باهدف افزایش عزت نفس، جرأت ورزی، نوآوری و پذیرش مسئولیت‌ها انجام می‌شود، همچنین به‌عنوان فرآیندی شناخته شده است که به موجب آن تعدادی از خصوصیات که عمدتاً مزایای فردی، اجتماعی و اقتصادی به دست می‌آورند را شامل می‌شود (European Commission, 2018).

داشتن امید، آرزوی شغلی و بهره‌مندی از فرصت‌های گوناگون ازجمله تغییرات آموزش کارآفرینی می‌باشد؛ اما این آموزش زمانی می‌تواند به‌عنوان یکی از ویژگی‌های پایدار دانش-آموزان تلقی شود که سرآغاز آن مدرسه و محیط آموزشی باشد؛ زیرا که مدارس، آموزش کارآفرینی و داشتن افراد کارآفرین را به یک فرهنگ مبدل می‌کنند (Jones and Iredale, 2006; Mayens, 2016; Kirkley, 2017; Hernández-Sánchez, Sánchez-García & Mayens, 2016). در حقیقت آموزش کارآفرینی در سنین اولیه می‌تواند بسیار مؤثر و دارای منافع بسیاری باشد. اگر برنامه درسی به مؤلفه‌های کارآفرینی و آموزش آن توجه کند، می‌تواند کارآفرینانی ایجاد نماید که زندگی خود و جهان اطرافشان را مدیریت کنند (Zaidatol & Habibah, 1990). این در حالی است که آموزش کارآفرینی به‌عنوان یک پدیده نوظهور در بین مدارس دنیا و فعالیت‌های آموزشی مرتبط با آن بسیار مورد استقبال قرار گرفته است (samadi & esfahani, 2007; mashayekh, 2007; arefi, fathi vajargah & nasaj, 2010; jamali zavareh, nili & shadfar, 2007; rabiee & khademi, 2013; soltanian, shirazi & fekri, 2017; dolliso, 2010; sanchez, 2015 & deveci & cepni, 2017). اما کماکان فقدان آن در آموزش و پرورش ایران قابل تأمل است (omid et al, 2019; jafarimoghadam & fakharzadeh, 2011; sabzeh, 2017).

حال با توجه به شواهد و پژوهش‌های انجام شده، می‌توان، کارآفرینی و آموزش آن در مدارس را از زوایای مختلف مورد بررسی قرار داد. به‌طور مثال: ۱. هریک از آموزش‌های مرتبط با کارآفرینی در مدارس به‌صورت مقطعی و گذرا بوده‌اند و در درازمدت اثر خود را از دست داده‌اند. یکی از نشانه‌های آن ایجاد بسته‌های مختلف آموزش کارآفرینی است که در دوره‌های مختلف تحصیلی مورد استفاده قرار گرفته است، اما پیگیری و لزوم استفاده از آن مورد بررسی

آموزش کارآفرینی یا کارآفرینی آموزش: بررسی الگوی اجرایی آن در مدارس قرار نگرفته‌اند (heshmatifar, liaghatdar & abedi, 2019). همین امر منجر به فراموشی و بی‌اثر ماندن این نوع آموزش در بین فراگیران بوده است. ۲. آموزش کارآفرینی در بین فراگیران به معنای آموزش مفاهیم و مؤلفه‌های آن بوده و به نحوه چگونگی آموزش و روند اجرای آن اشاره‌ای نشده است (sabzeh, 2017; heshmatifar et al, 2020; zaferani et al, 2017). حال با توجه به دو مورد بیان شده در خصوص پژوهش‌های انجام شده، باید این نکته را متذکر شد که صرفاً آموزش نمی‌تواند کارآمدی لازم در جهت پیشبرد اهداف کارآفرینی را داشته باشد و نیازمند پیش بایست‌های دیگری است که بتوان بر مبنای آن فرایند آموزش کارآفرینانه را تکمیل کند. از همین رو، کارآفرینی آموزش به‌عنوان یک موتور محرک می‌تواند روند رو به جلویی را برای آموزش فراهم سازد و آن را با رویکردی دیگر آشنا سازد.

کارآفرینی آموزش، اصطلاحی است که در آن، آموزش تغییرات زیادی در خود جای می‌دهد و به‌صورت کارآفرینانه انجام شود (Alvarez, & Barney, 2020). در این نوع آموزش یکی از اهداف اصلی، آموزش کارآفرینی است. از این رو نیاز است تا فرایند آموزش در «جهتی» کارآفرینانه قرار گیرد و عوامل مختلفی که در این فرایند آموزشی درگیر هستند، بتوانند کارآفرینی را درک کنند و از آن استفاده نمایند. معلم، روش تدریس، محیط آموزشی، مدیریت آموزشی و ویژگی‌های منحصربه‌فردی که افراد نیاز به آن دارند از جمله این عوامل محسوب می‌شوند (Sohu, Lashari, Memon, Brohi, & Kehar, 2022). این در حالی است که آموزش و پرورش متناسب با نیازهای اقتصادی و اجتماعی در طی دوره‌های مختلف نیاز به تغییر و دگرگونی دارد. کارآفرینی از طریق آموزش و پرورش بایستی تبدیل به یک بخش ذاتی از مهارت‌های مادام‌العمر نوجوانان و جوانان شود. آن‌ها باید قادر باشند تا از این طریق زندگی و حرفه خود را مطابق با تغییراتی که در جوامع به وقوع می‌پیوندد سازگار کنند (Draycott & Rae, 2011). اکثر کشورهای اروپایی در دوره ابتدایی آشکارا از رویکردهای موضوعی و میان برنامه‌ای برای آموزش کارآفرینی در دوره ابتدایی استفاده می‌نمایند (Azizi et al, 2017). در این دیدگاه، به جای توجه به آموزش کارآفرینی به‌عنوان یک موضوع خاص، در قالب برنامه‌های عرضی، طولی و میان برنامه‌ای مورد توجه قرار می‌گیرند. در اکثر کشورها کارآفرینی به‌عنوان جزئی از علوم اجتماعی همانند سیاست‌گذاری، تاریخ و دولت، علوم مدنی و دیگر علوم تدریس می‌شود، اما در برخی هم آموزش کارآفرینی بخشی از دروس غیر از علوم اجتماعی است؛ مثلاً

در لهستان آموزش کارآفرینی در علوم اجتماعی و همچنین ریاضیات ادغام شده است (European Commission, 2016). در حقیقت در این رویکرد سعی بر آن شده است تا کارآفرینی در تمامی آموزش‌ها جای بگیرد و نه به‌عنوان بخشی جداگانه و به دور از دروس باشد. کارآفرینی و آموزش آن، نتایج بسیاری با خود به همراه خواهد داشت، که می‌توان به مواردی همچون، ایجاد شغل (Kuratko, 2005; Jones and Iredale, 2010)، موفقیت اقتصادی (Kuratko, 2005; Oconner, 2009; Nani, 2016)، جهانی شدن، نوآوری و نوسازی (Jones and Iredale, 2010; Hitty & Ogorman, 2004)، شادی، تعامل، خلاقیت (Amabil & Crammer, 2011) و چالش‌های اجتماعی اشاره نمود. هرکدام از این مؤلفه‌ها زمانی می‌تواند میسر شود که دیدگاه نسبت به کارآفرینی در مدارس و استفاده از آن متفاوت از قبل باشد. نکته قابل توجه این موضوع است که پژوهش‌های بی‌شماری در خصوص آموزش کارآفرینی در مدارس و تأثیر آن در ایران صورت پذیرفته است (Mashayekh, 2007; Jamali, 2007; Zavareh, Nili & Shadfar, 2007; Samadi Shirazi & Esfahani, 2007; Bahramzadeh, Baversad & Jafarpour, 2009; Arefi, Fathi Vajargah & Nasaj, 2010; Jafari moghadam & Fakharzadeh, 2011; Sabzeh, 2015; Mohammadaminzadeh, Seifi & Faghihi, 2015; Zia & Vagharmosavi, 2016; Parsamehr & Asghari yengje, 2016, Mirzaeeain kolvay & Sharifi, 2016, Arabi et al, 2022; Khavari et al, 2023; Shafiee, Liaghatdar & Heshmatifar, 2024)، اما هریک از پژوهش‌های انجام شده بر مؤلفه‌های مرتبط با آموزش کارآفرینی همچون روحیه کارآفرینی، جو سازمانی، نگرش کارآفرینی و یا طراحی برنامه درسی کارآفرینی اشاره داشته‌اند. نکته قابل توجه تغییر این رویکرد پژوهشی از سمت آموزش کارآفرینی به الزامات آموزش بوده است؛ به‌طوری‌که سعی شده تا به اهمیت نقش معلم (Summer, 2019; Deveci & Cepni, 2017; Udo & Amadi, 2013; Dollisso, 2010; Uju, Chinwe & Obioma, 2015; Ruskovaara, 2014) در ادغام آموزش کارآفرینی در دیگر دروس (Palmér & Johansson, 2018) اشاره کند و اهمیت آن را بیشتر مورد بررسی قرار داد. ازاین‌رو می‌توان این‌طور بیان نمود که آموزش کارآفرینی به‌تنهایی نمی‌تواند زمینه‌ساز تغییر و تحول در مدارس باشد و لازمه وجود چنین تغییری، فراهم ساختن زمینه‌ای برای کارآفرینی آموزش در مدارس است. باتوجه به ضرورت آموزش کارآفرینی در ترویج کارآفرینی و نیز مناسب بودن دوران کودکی برای ایجاد نگرش عمیق درباره کارآفرینی، باید برنامه‌های آموزشی دوره‌ی ابتدایی و بالاتر در راستای

آموزش کارآفرینی یا کارآفرینی آموزش: بررسی الگوی اجرایی آن در مدارس

آگاهی و تقویت نگرش به‌سوی کارآفرینی هدف‌گذاری و اجرا شوند (Arasty, Ghodossi & Bagheri, 2013). آموزش کارآفرینی در سال‌های ابتدایی، علاوه بر آشنایی زودهنگام کودکان با مفاهیم پایه کارآفرینی، بر اعتمادبه‌نفس و خلاقیت آن‌ها نیز تأثیر مثبت داشته و از آنجاکه این دو سازه نقش مهمی در موفقیت افراد در زمینه کارآفرینی دارند، می‌توانند موجب شکل‌گیری ساختار اولیه روحیه کارآفرینی در کودکان شوند (Azizi et al, 2019). از طرفی، با تغییر جامعه و باتوجه به ماهیت در حال تحول کار، باید بر توسعه مجموعه مهارت‌های کارآفرینی تأکید بیشتری شود. درحالی‌که برنامه مدارس باید تغییر کند تا خواسته‌ها و نیازهای افراد را برآورده نماید (Studdard & Dawson, 2013). این در حالی است که آموزش کارآفرینی بیش از دو دهه در کشور مطرح و مورد توجه قرار گرفته است. این موضوع زمانی میسر می‌شود که دیدگاه رایج در خصوص آموزش کارآفرینی با تغییراتی روبرو باشد. کارآفرینی آموزش، به مسائل بنیادی و زیربنایی این آموزش می‌پردازد. یکی از زیربناهای اصلی توسعه کارآفرینی، توجه خاص به نظام آموزشی است. امروزه تقریباً در تمام کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه در همه پایه‌های تحصیلی آموزش و ترویج کارآفرینی جایگاه ویژه‌ای دارد (Toghraie, mirvahedi & Hashemi, 2019). باتوجه به آنچه در قسمت پیشین به آن پرداخته شد، اهمیت آموزش کارآفرینی بر کسی پوشیده نیست؛ اما آنچه در این پژوهش به‌عنوان عامل کلیدی مورد بررسی است، کارآفرینی آموزش و فقدان آن در آموزش و مدارس است. در حقیقت لازم است به جای آموزش‌های تکراری و جدا از یک سیستم، کارآفرینی به‌صورت تلفیقی در تمامی ارکان مشاهده شود. مدرسه به‌عنوان یک سیستم به‌هم‌پیوسته در تمامی موارد خود آن را قبول داشته باشد و اجرا نماید. از همین رو دیگر به کارآفرینی به‌عنوان یک موضوع مستقل نگریسته نشود و معلمان می‌توانند در تمامی فعالیت‌ها و به‌خصوص آموزش خود آن را اجرا نمایند. صرفاً آموزش‌های تئوری و مقطعی برای کارآفرینی کافی نیست؛ لازم است تا کارآفرینی به‌طور سیستماتیک و به‌هم‌پیوسته مورد بررسی و اجرا قرار گیرد. از این‌رو سؤال مهم این است که وضعیت آموزش کارآفرینی در مدارس ایران چگونه است؟ و پیش بایست‌های لازم برای کارآفرینی آموزش چه مواردی است؟ در این پژوهش ابتدا به وضعیت موجود آموزش کارآفرینی در ایران پرداخته می‌شود و سپس بر مبنای آن الگوی کارآفرینی آموزش در مدارس عنوان می‌شود.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و برحسب نحوه گردآوری داده‌های پژوهش از نوع سنتزپژوهی و مصاحبه با افراد صاحب‌نظر است. از این رو در این پژوهش، با بررسی اسناد و مدارک مرتبط در حوزه آموزش و کارآفرینی و استفاده از نظر صاحب‌نظران در این زمینه مفاهیم و مفروضه‌های اصلی مرتبط با آنچه به‌طور مستقیم و غیرمستقیم استنباط شد در دو بخش وضعیت آموزش کارآفرینی و نیز پیش‌بایست‌های کارآفرینی آموزش مورد بررسی قرار گرفت که در ادامه هریک از بخش‌های جمع‌آوری اطلاعات آورده شده است:

الف: اسناد و مدارک: به منظور جمع‌آوری اطلاعات در خصوص آموزش کارآفرینی و کارآفرینی آموزش، بررسی همه‌جانبه مطالعات و تحقیقات گذشته در این بخش از روش هفت مرحله‌ای فراترکیب (Baroso & Sandelowski (2006 استفاده شده است. در ادامه چگونگی جستجو و انتخاب مقاله‌های مناسب برای تحلیل شرح داده می‌شود. گام اول: تنظیم پرسش‌های پژوهش است که بر اساس اهداف اصلی شکل گرفته است. گام دوم: با بررسی و جستجوی پایگاه‌های داده به منظور جمع‌آوری اطلاعات آغاز شد. از همین رو پایگاه‌های داده داخلی (پایگاه جهاد دانشگاهی^۱، پایگاه اطلاع‌رسانی نور^۲، پرتال جامع علوم انسانی^۳، بانک اطلاعات نشریات کشور^۴، سایز دایرکت^۵، تیلور و فرانسیس^۶، پروکوئست^۷، سیج^۸، گوگل اسکولار^۹ مورد بررسی قرار گرفت. به منظور جستجو در هریک از منابع اطلاعاتی از واژه‌های فارسی و خارجی مرتبط با آموزش کارآفرینی استفاده شد. در منابع فارسی از واژه‌های به هم پیوسته‌ای چون «کارآفرینی»، «آموزش کارآفرینی»، «بسته آموزشی کارآفرینی»، «کارآفرینی در مدارس»، «معلمان کارآفرین»، «رفتار کارآفرینانه»، «دانش‌آموزان کارآفرین» و واژه‌هایی که با حروف «و»، «یا»، «با»، «در» به هم متصل شده‌اند، همچون «کارآفرینی در مدرسه»، «آموزش و کارآفرینی»، «رفتار

-
1. Sid
 2. Noormags
 3. Ensani.Ir
 4. Magiran.Ir
 5. Science Direct
 6. Taylor & Francis Online
 7. Proquest
 8. Sage
 9. Google Scholar

آموزش کارآفرینی یا کارآفرینی آموزش: بررسی الگوی اجرایی آن در مدارس کارآفرینی یا رفتارهای کارآفرینانه» مورد جستجو قرار گرفت. در منابع خارجی همانند منابع فارسی از کلمات به هم پیوسته‌ای چون «Entrepreneurship»، «Entrepreneurship Education»، «Package of Entrepreneurship Education»، «Entrepreneurship in schools (primary and secondary)»، «Entrepreneurial students»، «Entrepreneurial behavior»، «Entrepreneurial teacher» و واژه‌هایی که با حروف «and»، «Or»، «with»، «in»، «at» همچون «Entrepreneurship at school»، «Education and Entrepreneurship»، «Entrepreneurial behavior or entrepreneurial behaviors» مورد استفاده قرار گرفت. گام سوم: اطلاعات جمع‌آوری شده به منظور مرتبط بودن حوزه آموزش کارآفرینی در مدارس مورد بررسی قرار گرفت. در ابتدا بررسی عناوین، کلیدواژه‌ها و چکیده انجام شد. در صورت ابهام در هریک از موارد نامبرده، متن مقاله، کتاب یا پایان‌نامه مورد بررسی قرار گرفت. منابع اطلاعاتی که ارتباطی با موضوع پژوهش نداشتند، حذف شدند. منابع اطلاعاتی جمع‌آوری شده بر مبنای معیار مربوطه، در گام نخست تعداد ۶۰۰ نمونه و بعد از بررسی اولیه به ۱۳۰ نمونه کاهش پیدا کردند و در نهایت از این میان، ۱۲۵ سند به عنوان منابع اطلاعاتی مورد استفاده در پژوهش قرار گرفتند. در ادامه تعداد هریک در جدول شماره (۱) ذکر شده است.

جدول ۱: تعداد منابع اطلاعاتی مورد استفاده در پژوهش

نام منبع اطلاعاتی	داخلی	خارجی
مقاله	۲۳	۷۵
پایان‌نامه	۴	۱۰
اسناد	۶	۷
جمع	۱۲۵	

گام چهارم: استخراج نتایج، اطلاعات مقاله‌ها بر اساس مرجع مربوط به هر مقاله شامل نام و نام خانوادگی نویسنده، به همراه سال انتشار مقاله و اجزای هماهنگی بیان شده در هر مقاله طبقه‌بندی شد. **گام پنجم:** تجزیه و تحلیل و تلفیق یافته‌های کیفی، در این تحقیق، بر اساس مطالعات پیشین برای تمام اطلاعات استخراج شده کدی در نظر گرفته شد و سپس با در نظر

گرفتن مفهوم هر یک از این کدها، در یک مفهوم مشابه دسته‌بندی شد. در جدول ۲ و ۳، کدهای نهایی استخراج شده مرتبط با هر مقوله و مفهوم نشان داده می‌شود.

ب: مصاحبه نیمه‌ساختاریافته: در این بخش به منظور مصاحبه با افراد متخصص و صاحب‌نظر در زمینه آموزش کارآفرینی و کارآفرینی آموزش، ابتدا چک‌لیستی با در نظر گرفتن ویژگی‌های مرتبط با آموزش کارآفرینی ازجمله: شغل، سابقه فعالیت، فعالیت‌های آموزشی و اجرایی هریک از افراد مصاحبه‌شونده در راستای اهداف مذکور در نظر گرفته شد، سپس افراد واجد شرایط (افرادی که در آموزش مدارس فعالیت داشته‌اند، دارای سابقه فعالیت‌های خلاقانه و کارآفرینانه بودند، بیش از ده سال سابقه فعالیت داشته‌اند) مورد جستجو قرار گرفتند. به همین ترتیب با استفاده از روش شبکه‌ای از متخصصان تا زمان به اشباع رسیدن اطلاعات مورد نظر با ۳۰ نفر از افراد متخصص و صاحب‌نظر مصاحبه انجام شد (جدول شماره ۱).

جدول ۲: ویژگی‌های افراد مصاحبه‌شونده

کد مصاحبه‌شونده	سن	جنسیت	شغل	سابقه فعالیت
مصاحبه‌شونده ۱	۵۱	مرد	عضو هیئت‌علمی و داشتن سابقه آموزش و پرورش	۲۰ سال
مصاحبه‌شونده ۲	۴۰	مرد	معلم کارآفرین	۱۵ سال
مصاحبه‌شونده ۳	۵۳	مرد	مدیر مدرسه (مدرسه با رویکرد کارآفرینی)	۳۰ سال
مصاحبه‌شونده ۴	۶۰	مرد	عضو هیئت‌علمی و داشتن سابقه آموزش و پرورش	۳۰ سال
مصاحبه‌شونده ۵	۶۲	مرد	معلم کارآفرین	۳۲ سال
مصاحبه‌شونده ۶	۵۱	مرد	معلم کارآفرین	۲۵ سال
مصاحبه‌شونده ۷	۵۲	مرد	مدیر مدرسه (مدرسه با رویکرد کارآفرینی)	۲۱ سال
مصاحبه‌شونده ۸	۴۵	مرد	مدیر بخش آموزش ابتدایی اداره	۲۰ سال
مصاحبه‌شونده ۹	۴۷	مرد	مربی پرورشی (مدرسه با رویکرد کارآفرینی)	۲۲ سال
مصاحبه‌شونده ۱۰	۳۴	زن	معلم کارآفرین	۱۰ سال
مصاحبه‌شونده ۱۱	۳۵	مرد	معلم کارآفرین	۱۲ سال
مصاحبه‌شونده ۱۲	۳۹	مرد	متخصص در زمینه آموزش کارآفرینی	۱۴ سال
مصاحبه‌شونده ۱۳	۴۰	مرد	عضو هیئت‌علمی و داشتن سابقه آموزش و پرورش	۱۵ سال
مصاحبه‌شونده ۱۴	۴۳	زن	فعال در حوزه آموزش کارآفرینی	۱۲ سال
مصاحبه‌شونده ۱۵	۴۷	مرد	معلم کارآفرین	۱۲ سال

آموزش کارآفرینی یا کارآفرینی آموزش: بررسی الگوی اجرایی آن در مدارس

کد مصاحبه‌شونده	سن	جنسیت	شغل	سابقه فعالیت
مصاحبه‌شونده ۱۶	۵۵	مرد	معلم کارآفرین	۲۵ سال
مصاحبه‌شونده ۱۷	۵۴	مرد	معلم کارآفرین	۲۲ سال
مصاحبه‌شونده ۱۸	۴۸	مرد	معلم کارآفرین	۱۳ سال
مصاحبه‌شونده ۱۹	۴۹	مرد	متخصص در زمینه آموزش کارآفرینی	۱۴ سال
مصاحبه‌شونده ۲۰	۳۸	مرد	فعال در حوزه آموزش کارآفرینی	۱۲ سال
مصاحبه‌شونده ۲۱	۴۹	مرد	عضو هیئت علمی و داشتن سابقه آموزش و پرورش	۱۰ سال
مصاحبه‌شونده ۲۲	۳۴	مرد	معلم کارآفرین	۱۰ سال
مصاحبه‌شونده ۲۳	۳۸	زن	فعال در حوزه آموزش کارآفرینی	۱۲ سال
مصاحبه‌شونده ۲۴	۴۵	مرد	عضو هیئت علمی و داشتن سابقه آموزش و پرورش	۲۰ سال
مصاحبه‌شونده ۲۵	۵۶	مرد	عضو هیئت علمی و داشتن سابقه آموزش و پرورش	۲۴ سال
مصاحبه‌شونده ۲۶	۵۴	مرد	عضو هیئت علمی و داشتن سابقه آموزش و پرورش	۲۲ سال
مصاحبه‌شونده ۲۷	۵۳	مرد	معلم کارآفرین	۲۲ سال
مصاحبه‌شونده ۲۸	۵۸	مرد	معلم کارآفرین	۳۰ سال
مصاحبه‌شونده ۲۹	۶۰	مرد	عضو هیئت علمی و داشتن سابقه آموزش و پرورش	۳۰ سال
مصاحبه‌شونده ۳۰	۴۵	زن	متخصص در زمینه آموزش کارآفرینی	۱۵ سال

هریک از مصاحبه‌های انجام شده، بعد از پیاده‌سازی، به صورت کدگذاری باز، محوری و اصلی مورد تحلیل قرار گرفتند. به منظور اطمینان از اعتبار سنتزپژوهی و مصاحبه از معیار اعتمادپذیری یا قابلیت اعتماد استفاده گردید که شامل چهار معیار باورپذیری، اطمینان‌پذیری، تأییدپذیری و انتقال‌پذیری می‌باشد. اقدامات لازم به منظور قابل اعتماد بودن اطلاعات کسب شده عبارت بود از: درگیری مداوم از طریق تخصیص زمان کافی برای جمع‌آوری داده‌ها جهت عمیق و حقیقی بودن آن‌ها، تلفیق در پژوهش از طریق استفاده از چندین منبع برای افزایش اعتبار نتیجه، نظارت مداوم از ابتدا تا انتهای پژوهش به منظور افزایش همسانی پژوهش و بازنگری مشارکت‌کنندگان به صورتی که متن پیاده شده مصاحبه‌ها به صورت اولیه و کدگذاری شده در اختیار مشارکت‌کنندگان قرار گرفت تا نظرات اصلاحی خود را بیان کنند. پس از آن با ترکیب داده‌های حاصل از این مرحله با داده‌های مرحله اول، مراحل پاسخگویی به سؤال و تدوین الگوی کارآفرینی آموزش شکل گرفت.

یافته‌های پژوهش

با توجه به آنچه در بخش یافته‌ها مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت، کارآفرینی را می‌توان در دو بخش آموزش کارآفرینی و کارآفرینی آموزش مورد بررسی قرار داد. آموزش کارآفرینی در ایران با مسائلی روبرو بوده است که در اسناد و مدارک و مصاحبه‌های انجام شده به آن پرداخته شده است. از سویی دیگر کارآفرینی آموزش نیازمند یک رویکرد جدیدی در آموزش می‌باشد که بر مبنای اطلاعات به‌دست‌آمده، کدهای نهایی حاصل از آن در چندین بخش قرار می‌گیرند که هر دو مؤلفه مذکور را شامل می‌شوند. در ادامه هر وضعیت موجود آموزش کارآفرینی و پیش‌بایست‌های لازم برای کارآفرینی آموزش شرح داده شده است.

سؤال اول: وضعیت موجود آموزش کارآفرینی در مدارس به چه صورت بوده است؟

با توجه به مصاحبه انجام شده و بررسی اسناد و مدارک، وضعیت موجود آموزش کارآفرینی مورد بررسی قرار گرفت. از همین رو و با توجه به اسناد و مدارک و مصاحبه‌های انجام شده، چک‌لیستی فراهم شد و کدهای اصلی در هریک از دوره‌های تحصیلی مورد مقایسه قرار گرفت. در ادامه در جدول شماره ۲، نحوه کدگذاری به همراه مستندات به‌صورت مقایسه‌ای در هریک از دوره‌های تحصیلی آورده شده است و سعی شده است تا در این جدول وضعیت موجود آموزش کارآفرینی مورد بررسی قرار گیرد.

جدول (۲): مقایسه کدگذاری وضعیت موجود آموزش کارآفرینی

کدهای محوری	کدهای اصلی			
	کدهای باز	دوره ابتدایی و متوسطه اول	دوره متوسطه اول	دوره متوسطه دوم
سیاست‌گذاری و اهداف کلان	عدم استقبال آموزش و پرورش از طرح-های جدید	*	*	*
	ضرورت آموزش با رویکرد کارآفرینی	*	*	*
	ساختار متمرکز آموزش و پرورش	*	*	*
ارائه نمونه‌ای از مستندات				
Heshmatifar, Liaghatdar & Abedi (2021); interview; Abdollahi et al (2016); interview; Azizi et al (2019); Sabzeh (2017); Mortezaezhad et al (2017); the interviewee (5, 8, 10, 11, 14)				

ارائه نمونه‌ای از مستندات	کدهای اصلی				کدهای محوری
	کدهای باز	دوره پیش از دبستان و ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه	
ارائه نمونه‌ای از مستندات	عدم توجه و لزوم	*	*	*	هدف‌گذاری خرد و در سطح کوچک
	به زیست‌بوم برنامه	*	*	*	
	درسی				
	مشکلات مالی برای	*	*	*	
	اجرا				
	- عدم وجود فرهنگ				
	کارآفرینی در بین	تأحدی	تأحدی	*	
	ذی نفعان آموزش و				
	پرورش				
	طرح‌های متعدد و	-	*	*	
Heshmatifar, Liaghatdar & Abedi (2021); interview; Bahramzadeh (2009); Mohebi (2019); Toghraie et al (2017); Mortezaezhad et al (2017); Aghamohammadi (2017)	پراکنده				هدف‌گذاری خرد و در سطح کوچک
	عدم درک آموزش با				
	رویکرد کارآفرینی	*	*	*	
	به‌صورت				
	سیستماتیک				
	عدم تعامل				
	کارآفرینانه با خیارچ	*	*	-	
	از مدرسه				
	عدم شناسایی اهداف	*	*	*	
	آموزش کارآفرین				
Heshmatifar, Liaghatdar & Abedi (2021); interview; Vahedi et al (2016)	نیروی انسانی ناکافی	*	*	*	نیروی انسانی
	استفاده از معلمان		*	*	
	ناکارآمد				
	تعامل‌های درون				
	مدرسه‌ای بین عوامل	*	*	*	

ارائه نمونه‌ای از مستندات	کدهای اصلی				کدهای محوری
	کدهای باز	دوره پیش از دبستان و ابتدایی	دوره اول متوسطه	دوره دوم متوسطه	
the interviewee (5, 9, 8, 10, 12, 13, 16)	فقدان خلاقیت در بین معلمان	*	*	*	
Heshmatifar et al (2021); the interviewee (5, 8, 10, 11, 14)	فقدان آموزش لازم جهت تربیت مربی				
	فقدان محتوای مناسب	*	*	*	
	ضعف در اجرای راهبردهای تدریس	*	*	*	
Heshmatifar et al (2020); Arefi et al (2016); Vahedi et al (2016); Jafari Moghadam et al (2011); Toghraie et al (2017); the interviewee (all)	لزوم بازنگری درس کار و فناوری	-	*	-	محتوای آموزشی
	لزوم بازنگری طرح ایران مهارت	-	*	-	
	فقدان رویکرد جامع در آموزش	*	*	*	
	فقدان تکالیف آموزشی	-	-	*	
	فقدان فضای متناسب	*	*	*	
Heshmatifar, Liaghatdar & Abedi (2021); interview; Vahedi et al (2016); the interviewee (1, 7, 9, 12, 16, 18)	فرصتی برای تمرین جایگاه‌های شغلی مختلف	-	-	-	فضا و امکانات آموزشی
	پیگیری برنامه‌های آموزشی	-	-	-	
the interviewee (5, 8, 9, 10, 20, 21, 25, 26, 28)	بازخورد عملکرد اجرای برنامه (ایران مهارت و...)	-	-	-	ارزیابی و پیگیری

آموزش کارآفرینی یا کارآفرینی آموزش: بررسی الگوی اجرایی آن در مدارس

با توجه به آنچه در جدول شماره ۲، آورده شده است، مؤلفه‌های سیاست‌گذاری و اهداف کلان، هدف‌گذاری‌های خرد و در سطح کوچک، نیروی انسانی، فضا و امکانات آموزشی و ارزیابی و پیگیری مورد بررسی قرار گرفته است. هریک از این کدهای محوری دارای کدهای بازی بوده‌اند که در ادامه به آن اشاره شده است: در بخش سیاست‌گذاری و اهداف کلان به بسته بودن آموزش و پرورش، ضرورت آموزش با رویکرد کارآفرینی، مشکلات ساختاری و تمرکزی بودن آموزش و پرورش، عدم توجه به زیست‌بوم برنامه درسی، مشکلات مالی برای اجرا، عدم وجود فرهنگ کارآفرینی در بین ذی‌نفعان آموزش و پرورش اشاره شده است. مؤلفه دوم به هدف‌گذاری خرد اشاره دارد که شامل کدهای باز، عدم درک آموزش با رویکرد کارآفرینی به‌صورت سیستماتیک، عدم تعامل کارآفرینانه با خارج از مدرسه، عدم شناسایی اهداف آموزش کارآفرینی است. مؤلفه سوم، با عنوان نیروی انسانی، شامل مواردی همچون نیروی انسانی ناکافی، استفاده از معلمان ناکارآمد، تعامل‌های درون مدرسه‌ای بین عوامل، فقدان خلاقیت در بین معلمان و فقدان آموزش لازم جهت تربیت مربی بوده است. مؤلفه چهارم به محتوای آموزشی اشاره دارد که شامل کدهای باز، فقدان محتوای مناسب با آموزش کارآفرینی، ضعف در اجرای راهبردهای تدریس، لزوم بازنگری در درس کار و فناوری، لزوم بررسی طرح ایران مهارت، فقدان رویکرد جامع، فقدان تکالیف بوده است. مؤلفه پنجم، به فضا و امکانات آموزشی اشاره داشته است که شامل کدهای باز، فقدان فضا متناسب، فرصتی برای تمرین جایگاه‌های شغلی می‌باشد. درنهایت، مؤلفه ششم که ارزیابی و پیگیری است که از کدهای باز، پیگیری برنامه‌های آموزشی و بازخورد عملکرد اجرای برنامه تشکیل شده است.

سؤال دوم: پیش بایست‌های لازم جهت کارآفرینی آموزش در مدارس چه عواملی می‌باشد؟

با توجه به مصاحبه انجام شده و بررسی اسناد و مدارک مورد نیاز، پیش بایست‌های لازم جهت کارآفرینی آموزش در ۴ محور اصلی، ۱۲ کد محوری و ۶۵ کد باز دسته‌بندی شده است که در ادامه در جدول ۳ آورده شده است:

کدگذاری اصلی	کدگذاری محوری	نمونه‌ای از مستندات
		- اختصاص بودجه دولتی - ایجاد بستری جهت حمایت آژانس‌های دولتی و خصوصی - ایجاد چشم‌اندازی جهت رها شدن از اقتصاد تک‌محصولی - اولویت بخشیدن به بخش آموزش و تغییر رویکردها - زمان‌بر بودن پذیرش فرآیند آموزشی با رویکرد جدید - تغییر کاربری منبع درآمد فردی و اجتماعی
زیرساخت اقتصادی		Sánchez et al (2019); the interviewee (20, 24, 25, 26, 27, 29)
زیرساخت سیاسی		Efe (2014); Rachwal et al (2016); Kirkley (2017); Sánchez et al (2019); Hoppe (2016); Onagite & Aina (2017); the interviewee (21, 22, 23, 24, 25)
زیرساخت مبنایی کارآفرینی آموزش		- اهمیت اجرای آموزش کارآفرینی در بین سیاست‌های اجرایی - هماهنگی قوای سه‌گانه در خصوص اجرای رویکردهای آموزشی - تغییر دولت با تغییر سیاست
زیرساخت اجتماعی-فرهنگی		- نیازمند فرهنگ‌سازی تغییر فرهنگ آموزش سنتی - نیازمند فرهنگ‌سازی تغییر رویکرد معلمی در آموزش - نیازمند فرهنگ‌سازی آموزشی برای والدین - نیازمند فرهنگ‌سازی آموزشی برای دانش‌آموزان - نیازمند فرهنگ‌سازی حذف بینش کنکور در دوره دوم - نیازمند فرهنگ‌سازی تعدیل بینش تستی فعالیت کردن - نیازمند فرهنگ‌سازی حذف فعالیت‌های صرف علمی و بی‌توجهی به استعدادهای چندگانه فرد - نیازمند فرهنگ‌سازی پذیرش رویکردهای خلاقانه - علاقه مندی به مشاغل اداری و پشت میز نشینی
		Toghraie et al (2019); Heilbrunn (2010); The interviewee (1, 8, 9, 11, 13, 17) Juvova et al (2017)

کدگذاری اصلی	کدگذاری محوری	کدگذاری باز	نمونه‌ای از مستندات
زیرساخت آموزشی		- تغییر رویکرد مراکز تربیت مربی و ادغام فرآیند کارآفرینانه	Otuya et al (2013); Ruskovaara (2013); Fellnhofner & Kraus (2015); Ruskovaara & Pihkala (2015); Kirkley (2017); The interviewee (all)
		- تربیت مربی کارآفرینی	
		- سنجش ورودی برای استخدام	
		- طراحی برنامه درسی با تلفیق رویکرد کارآفرینی	
		- بن‌بست خلاقیت کنکور برای معلمان	
		- تهیه چشم‌انداز برنامه آموزش کارآفرینی برای مقاطع	
		- جلوگیری از فعالیت‌های پراکنده و ادغام سازی آن‌ها در حوزه پژوهش و عمل	
		- تغییر کاربری مشاغل سنتی بر مشاغل مبتنی بر وب	
		- دستیابی به مشاغل ارزش آفرین	
		- تأکید بر اهمیت و افزایش مدارس حرفه‌ای (فنی و حرفه‌ای و کار و دانش)	
ایجاد مدارس ارزش آفرین	فضا و امکانات آموزشی	- فراهم آوردن فضایی جهت پژوهش و آموزش مربی	Ejiogu & Nwajiuba (2012); Aghamohammadi (2017); The interviewee (2, 3, 10, 15, 16, 21, 25)
		- فراهم ساختن امکانات مورد نیاز معلم برای آموزش (امکانات فناوری، کارگاه‌های آموزشی، آزمایشگاه تجربی)	
		- فراهم ساختن بازدهی‌های علمی	
		- ایجاد مراکز و شبکه از منابع	
		- تجهیز مدرسه با رویکرد مجازی کارآفرینی	
		- فراهم آوردن کافه کارآفرینی	
نیروی انسانی ارزش آفرین		- همسویی عوامل اجرایی و آموزشی مدارس	Dermol et al (2017); Aghamohammadi (2017); The interviewee (1, 8, 9, 11, 13, 17)
		- همکاری در امور تدریس و داشتن روند یک‌سویه	
		- استفاده از نیروی انسانی با توانمندی بالقوه در زمینه مورد نظر (استفاده از سنجش ورودی برای معلم (مربی))	

کدگذاری اصلی	کدگذاری محوری	کدگذاری باز	نمونه‌ای از مستندات
همسوسازی مقاطع تحصیلی		- به هم پیوستگی دوره‌های آموزشی با یکدیگر - پیگیری فرآیندهای آموزشی در دوره قبلی و ادامه آن در دوره دیگر - ایجاد کاپوشه کارآفرینی دانش‌آموز و ضمیمه در پرونده آن - ارتباط کوچ آموزشی هر دوره با دیگر دوره‌های آموزشی - بررسی بازخوردهای هریک از دوره‌ها به معلمان (مربیان) دوره قبل	Seikkula et al (2013); Marques & Ferreira (2012); Otuya et al (2013); The interviewee (20, 24, 25, 26, 27, 29)
	ادغام و ترکیب آموزش کارآفرینی	- تأکید بر افزایش مهارت‌های غیرشناختی فراگیران - تأکید بر آموزش عملی و افزایش مهارت‌های خلاقانه - تلفیق آموزشی رسمی و کارآفرینی در تدریس - استفاده از رویکرد یکپارچه و هم‌راستا بودن کتب درسی با یکدیگر	Valery et al (2013); Uju et al (2015); Moberg (2014); Sánchez et al (2019); Arasty et al (2016); The interviewee (20, 24, 25, 26, 27, 29)
	فراهم‌سازی بازدیدهای علمی	- بازدید از مدارس با رویکردهای نوین - بازدیدهای فرامدرسه‌ای (مؤسسات آموزشی موفق) - بازدیدهای بین‌المللی (به‌صورت مجازی یا حضوری)	Cheung (2008); Seikkula et al 2010; Hietanen et al (2014); Hoppe (2016); Liguori et al (2019); Lepistö & Ronkko (2013)
	راه‌اندازی سیستم به‌روزرسانی مربیان	- اشتراک تجربیات مربیان با یکدیگر - هم‌اندیشی در خصوص مسائل آموزشی - تغییر برنامه آموزشی	Fox, & Pittaway (2018); Aşıcı & Aslan (2012); Sánchez et al (2019); Arasty et al (2016); Tiago et al (2015), Heinzl et al (2014)
	دعوت از سخنرانان مطرح	- استفاده از سخنرانان داخلی کارآفرین - استفاده از معلمان کارآفرین خارجی - استفاده از سخنرانان در حوزه ارتباط با صنعت	Hoppe (2016); Liguori et al (2019); The interviewee (2,3,5,7,9,10,11,14,17,18,20,24); Lepistö & Ronkko (2013); interviewee (1,8, 9,11, 13,17)

کدگذاری اصلی	کدگذاری محوری	کدگذاری باز	نمونه‌ای از مستندات
افزایش مهارت‌های توسعه فردی	افزایش	- افزایش کتاب‌خوانی گروهی معلمان - برپایی مسابقات با هدف استمرار روحیه کارآفرینی در معلم و الگوییابی برای دانش آموزان - برگزاری مسابقات بهترین معلم کارآفرین در تدریس و آموزش	Sarıkaya & Coşkun (2015); Vilcov & Dimitrescu (2015); Paristiowati & Slamet (2015); Nani (2016); Rizki et al (2017); Mashayekh (2007) Barbara sanchez (2016)
ایجاد یک سیستم پیگیری و کوچینگ	بررسی کارایی آموزشی	- همسویی با چشم‌انداز برنامه آموزش - میزان تأثیرگذاری و خروجی کوتاه‌مدت دوره	Valery et al (2013); Uju et al (2014); Moberg (2014); Sarıkaya & Coşkun (2015); Vilcov & Dimitrescu (2015); Paristiowati & Slamet (2015); Nani (2016)
	کوچ معلم	- مشاور آموزشی و پشتیبانی آموزشی به معلم - ایجاد یک تیم ایده‌یاب و کارآفرین	The interviewee (2, 3, 5, 7, 9, 10, 11, 14, 17, 18, 20, 24) Juvova et al (2017)
	تصمیم در خصوص عملکرد	- بررسی عملکرد ماهانه و ارائه بازخورد فردی - فراهم آوردن موقعیتی برای خودسنجی و دیگر سنجی معلمان	Onagite & Aina (2017); Sánchez et al (2019); The interviewee (2, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 17, 18, 20, 25, 30)

الف: زیرساخت مبنایی آموزش: این بخش دارای ۴ کد محوری و ۲۹ کد باز می‌باشد. کدهای محوری شامل، زیرساخت اقتصادی، زیرساخت سیاسی، زیرساخت اجتماعی- فرهنگی و زیرساخت آموزشی است. هریک از مؤلفه‌های محوری دارای زیر مؤلفه‌هایی می‌باشند که در ادامه بیان شده است. زیرساخت اقتصادی شامل اختصاص بودجه دولتی، ایجاد بستری جهت حمایت آژانس‌های دولتی و خصوصی، ایجاد چشم‌اندازی جهت رها شدن از اقتصاد تک‌محصولی، اولویت بخشیدن به بخش آموزش و تغییر رویکردها، پذیرش زمان‌بر بودن فرآیند آموزشی با رویکرد جدید و تغییر کاربری منبع درآمد فردی و اجتماعی می‌باشد. کد محوری دوم که به زیرساخت سیاسی آموزش اشاره دارد، دارای کدهای باز می‌باشد که شامل، اهمیت اجرای آموزش کارآفرینی در بین سیاست‌های اجرایی، هماهنگی قوای سه‌گانه در خصوص اجرای رویکردهای آموزشی و تغییر دولت با تغییر سیاست است. کد محوری سوم به زیرساخت

اجتماعی و فرهنگی اشاره کرده است که شامل کدهای باز، نیازمند فرهنگ‌سازی تغییر فرهنگ آموزش سنتی، نیازمند فرهنگ‌سازی تغییر رویکرد معلمی در آموزش، نیازمند فرهنگ‌سازی آموزشی برای والدین، نیازمند فرهنگ‌سازی آموزشی برای دانش‌آموزان، نیازمند فرهنگ‌سازی حذف بینش کنکوری در دوره دوم، نیازمند فرهنگ‌سازی حذف بینش تستی، نیازمند فرهنگ‌سازی حذف فعالیت‌های صرف علمی و بی‌توجهی به استعدادهای چندگانه دانش‌آموز، نیازمند فرهنگ‌سازی پذیرش رویکردهای خلاقانه و علاقه‌مندی به مشاغل اداری و پشت‌میزنشینی است و در آخر زیرساخت آموزشی از کدهای باز، تغییر رویکرد مراکز تربیت مربی و ادغام فرآیند کارآفرینانه، تربیت مربی کارآفرینی، سنجش ورودی برای استخدام، طراحی برنامه درسی با تلفیق رویکرد کارآفرینی، بن‌بست خلاقیت کنکور برای معلمان، تهیه چشم‌انداز برنامه آموزش کارآفرینی برای مقاطع، جلوگیری از فعالیت‌های پراکنده و ادغام سازی آن‌ها در حوزه پژوهش و عمل، تغییر کاربری مشاغل سنتی بر مشاغل مبتنی بر وب، دستیابی به مشاغل ارزش‌آفرین و تأکید بر اهمیت و افزایش مدارس حرفه‌ای (فنی و حرفه‌ای و کار و دانش) تشکیل شده است.

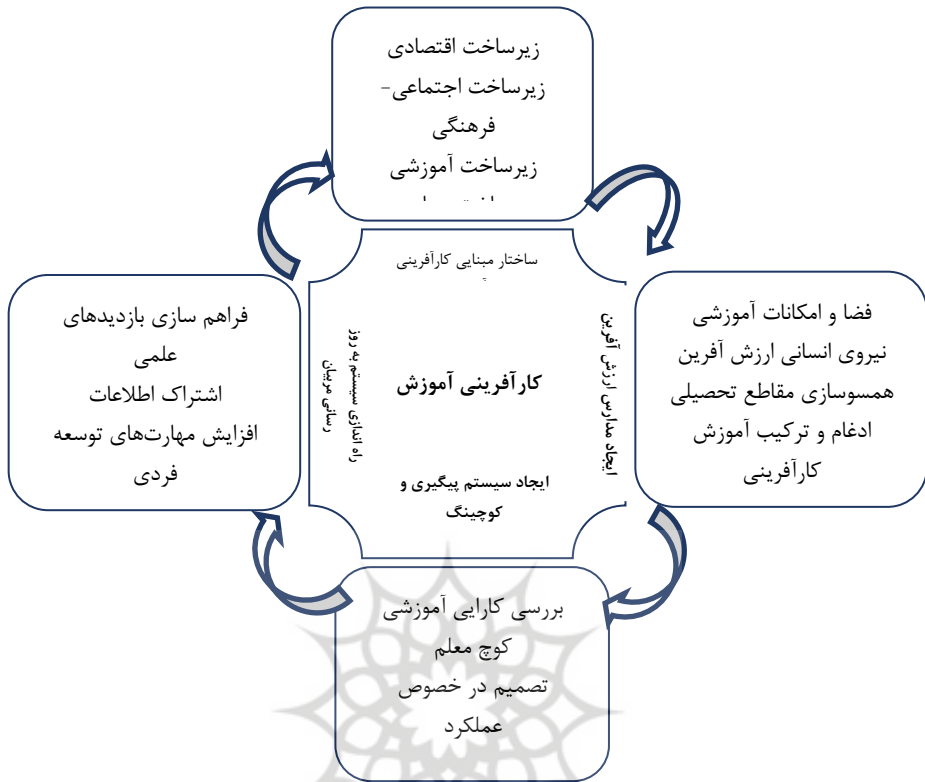
ب: ایجاد مدارس ارزش‌آفرین: این بخش دارای ۴ کد محوری و ۱۸ کد باز می‌باشد. کدهای محوری شامل، فضا و امکانات آموزشی، نیروی انسانی ارزش‌آفرین و ایجاد ارتباط با دوره‌های دیگر است. هریک از مؤلفه‌های محوری دارای زیرمؤلفه‌هایی می‌باشند که در ادامه بیان شده است. فضا و امکانات آموزشی شامل کدهای باز، فراهم آوردن فضایی جهت پژوهش و آموزش مربی، فراهم ساختن امکانات مورد نیاز معلم (مربی) برای آموزش (امکانات فناوری، کارگاه‌های آموزشی، آزمایشگاه تجربی) و فراهم ساختن بازدیدهای علمی، ایجاد مراکز و شبکه از منابع، تجهیز مدرسه با رویکرد مجازی کارآفرینی و فراهم آوردن کافه کارآفرینی بوده است. نیروی انسانی ارزش‌آفرین دارای کدهای باز، همسویی عوامل اجرایی و آموزشی مدارس، همکاری در امور تدریس و داشتن روند یک‌سویه، استفاده از نیروی انسانی با توانمندی بالقوه در زمینه مورد نظر (استفاده از سنجش ورودی برای معلم (مربی) بوده است. همسوسازی مقاطع تحصیلی دارای کدهای باز، به هم پیوستگی دوره‌های آموزشی با یکدیگر، پیگیری فرآیندهای آموزشی در دوره قبلی و ادامه آن در دوره دیگر، ایجاد کارپوشه کارآفرینی دانش‌آموز و ضمیمه در پرونده آن، ارتباط کوچ آموزشی هر دوره با دیگر دوره‌های آموزشی و بررسی بازخوردهای هریک از دوره‌ها به معلمان (مربیان) دوره قبل تشکیل شده است. در آخر ادغام و ترکیب آموزش کارآفرینی شامل

آموزش کارآفرینی یا کارآفرینی آموزش: بررسی الگوی اجرایی آن در مدارس کدهای باز، تأکید بر افزایش مهارت‌های غیرشناختی فراگیران، تأکید بر آموزش عملی و افزایش مهارت‌های خلاقانه، تلفیق آموزشی رسمی و کارآفرینی در تدریس و استفاده از رویکرد یکپارچه و هم‌راستا بودن کتب درسی با یکدیگر بوده است.

ج: راه‌اندازی سیستم به‌روزرسانی مربیان: این بخش دارای ۴ کد محوری و ۱۲ کد باز می‌باشد. کدهای محوری شامل، فراهم‌سازی بازدیدهای علمی، اشتراک اطلاعات و دعوت از سخنرانان مطرح است. هریک از مؤلفه‌های محوری دارای زیرمؤلفه‌هایی می‌باشند که در ادامه بیان شده است. فراهم‌سازی بازدیدهای علمی دارای کدهای باز، بازدید از مدارس با رویکردهای نوین، بازدیدهای فرامدرسه‌ای (مؤسسات آموزشی موفق) و بازدیدهای بین‌المللی (به‌صورت مجازی یا حضوری) است. در بخش اشتراک اطلاعات، کدهای باز شامل، اشتراک تجربیات مربیان با یکدیگر، هم‌اندیشی در خصوص مسائل آموزشی و تغییر برنامه آموزشی می‌باشند. دعوت از سخنرانان مطرح شامل کدهای باز، استفاده از سخنرانان داخلی کارآفرین، استفاده از معلمان کارآفرین خارجی و استفاده از سخنرانان در حوزه ارتباط با صنعت تشکیل شده است و در انتها افزایش مهارت‌های توسعه فردی شامل کدهای باز، افزایش کتاب‌خوانی گروهی معلمان، برپایی مسابقات با هدف استمرار روحیه کارآفرینی در معلم و الگویابی برای دانش‌آموزان و برگزاری مسابقات بهترین معلم کارآفرین در تدریس و آموزش بوده است.

د: ایجاد یک سیستم پیگیری و کوچینگ: این بخش دارای ۳ کد محوری و ۶ کد باز می‌باشد. کدهای محوری شامل، بررسی کارایی آموزشی، کوچ معلم و تصمیم در خصوص عملکرد است. هریک از مؤلفه‌های محوری دارای زیرمؤلفه‌هایی می‌باشند که در ادامه بیان شده است. بررسی کارایی آموزش از کدهای باز، همسویی با چشم‌انداز برنامه آموزش و میزان تأثیرگذاری و خروجی کوتاه‌مدت دوره تشکیل شده است. کوچ معلم هم دارای کدهای باز، مشاور آموزشی و پشتیبانی آموزشی به معلم و ایجاد یک تیم ایده‌یاب و کارآفرین می‌باشند و در نهایت تصمیم در خصوص عملکرد هم شامل کدهای باز، بررسی عملکرد ماهانه و ارائه بازخورد فردی و فراهم آوردن موقعیتی برای خودسنجی و دگر سنجی معلمان می‌باشند.

از این رو و با توجه به آنچه بیان شد، می‌توان الگویی برای کارآفرینی آموزش ترسیم نمود که در آن به جنبه‌های مختلف، پرداخته شده است.

شکل ۱: الگوی کارآفرینی آموزش در مدارس

با توجه به الگوی ترسیم شده از کارآفرینی آموزش در مدارس، چهار عامل اصلی در آن پرداخته شده است که هرکدام به موارد دیگر اختصاص یافته‌اند. در اینجا ساختار مبنایی کارآفرینی به زیرساخت اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و سیاسی کارآفرینی آموزش اشاره دارد. در بخش راه‌اندازی سیستم به‌روزرسانی مربیان، عوامل همچون فراهم‌سازی بازدیدهای علمی، اشتراک اطلاعات و افزایش مهارت‌های توسعه فردی از موارد مهمی بوده است که بسیار تأثیرگذار است. در بخش ایجاد مدارس ارزش‌آفرین، فضا و امکانات آموزشی، نیروی انسانی ارزش‌آفرین، همسوسازی مقاطع تحصیلی و ادغام و ترکیب آموزش کارآفرینی از جمله موارد بوده است و در ادامه ایجاد سیستم پیگیری و کوچینگ از عوامل کلیدی و مهم محسوب شده

آموزش کارآفرینی یا کارآفرینی آموزش: بررسی الگوی اجرایی آن در مدارس است که شامل مواردی همچون بررسی کارایی آموزشی، کوچ معلم و تصمیم در خصوص عملکرد می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

کارآفرینی آموزش اصطلاح نوینی است که سعی شده است به آموزش کارآفرینی و محتوای آن به‌گونه‌ای دیگر توجه نماید. در حقیقت در این رویکرد مسیر پیش‌تازانه‌ای را دنبال می‌کند. رویکرد کارآفرینی آموزش سعی می‌کند با دیدی وسیع به آنچه موجود است، تغییر و تحولی دهد و راه نوینی به وجود آورد. یکی از نوآوری‌های پژوهش حاضر با وجود اینکه پژوهش‌های متعددی در زمینه کارآفرینی و آموزش آن در مدارس انجام شده است، استفاده از کارآفرینی آموزش و توجه به ملزومات آن می‌باشد. از این‌رو در این پژوهش سعی شده در ابتدا با بررسی وضعیت موجود آموزش کارآفرینی از طریق مصاحبه و بررسی اسناد و مدارک داخلی به آنچه هست اشاره شود. سپس در خصوص کارآفرینی آموزش بایستی اطلاعاتی جمع‌آوری گردد و در هر دو بخش با استفاده از کدگذاری‌های اصلی، محوری و باز به مقوله‌های آموزش کارآفرینی و کارآفرینی آموزش پرداخته شده است.

در بخش نخست همان‌طور که در جدول شماره ۲، مشخص شده است هریک از مؤلفه‌های سیاست‌گذاری و اهداف کلان، هدف‌گذاری‌های خرد و در سطح کوچک، نیروی انسانی، فضا و امکانات آموزشی و ارزیابی و پیگیری در هریک از دوره‌های تحصیلی مورد بررسی قرار گرفت. بر این اساس مشخص شد که تقریباً در اکثر موارد اقدام خاصی در زمینه آموزش کارآفرینی صورت نگرفته است و در هر کدام به‌صورت جسته‌گرفته و پراکنده انجام شده است. در بخش سیاست‌گذاری و اهداف کلان، گرچه برنامه‌هایی برای بهبود شرایط تدوین شده است، اما اجرا و ادامه آن چندان مؤثر نبوده است و نتوانسته‌اند این فرآیند را پیش ببرند. نیروی انسانی مورد نیاز برای آموزش کارآفرینی، لازم است آموزش‌های مرتبط را ببینند و علاقه به این حیطه داشته باشند. در این شرایط نیروهای انسانی نه‌تنها علاقه‌ای برای این فرآیند از خود نشان نداده‌اند، بلکه همکاری مؤثری هم در این زمینه با عوامل مدرسه نداشته‌اند. همین امر منجر به ایجاد ناکارآمدی، عدم خلاقیت و نبود میل و رغبت در آن‌ها شده است. از دیگر بخش‌هایی که در بخش مصاحبه و اسناد و مدارک به آن‌ها اشاره شده بود، فضا و امکانات آموزشی است. در این بخش مدارس و مراکز آموزشی امکانات لازم جهت آموزش کارآفرینی را برای دانش‌آموزان

نداشته‌اند و یا بودجه کافی برای فراهم‌سازی آن در اختیارشان نبوده است. در نهایت بخش ارزیابی و پیگیری آموزشی که در مورد هریک از طرح‌های انجام شده به دلیل نبود جامعیت و معیارهای مشخص در زمینه آموزش ارزیابی روشنی نداشته‌اند. از همین رو، نتایج به‌دست‌آمده با نتایج پژوهش‌های (Heshmatifar et al (2021)، (Abdollahi et al (2017)، (Vahedi et al (2016)، (Arefi et al (2016) و (Bahramzadeh (2009 هم‌راستاست. همچنین در بین مصاحبه‌های انجام شده، مصاحبه‌شوندگان ۵، ۸، ۳ به هدف‌گذاری‌های انجام شده و عدم توجه مسئولین اشاره داشته‌اند، چنانچه این‌طور بیان شده است که «با وجود اهمیت این موضوع، به دلیل بسته بودن آموزش و پرورش و ساختار متمرکز نمی‌توان طرح‌های جدیدی را اجرا نمود». یا در جایی دیگر مصاحبه‌شوندگان (۱، ۲، ۵، ۶، ۸، ۱۵، ۱۷، ۱۸، ۲۹ و ۳۰) این‌چنین بیان کرده‌اند «اجرای آموزش کارآفرینی در مدارس، نیازمند فضا و امکانات آموزشی می‌باشد. متأسفانه آنچه شاهد هستیم، فضای بسیاری از مدارس استاندارد نیستند و نمی‌توان اهداف را در آن اجرا کرد. علاوه بر آن امکانات لازم برای آن کمتر به چشم می‌خورد و یا بودجه کافی برای آن‌ها وجود ندارد».

در **بخش دوم**، کارآفرینی آموزش از دیدگاه صاحب‌نظران و با بررسی اسناد و مدارک مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به آنچه در جدول شماره ۳، به آن اشاره شد به منظور فراهم آوردن کارآفرینی آموزش مجموعه پیش‌بایست‌هایی لازم است که شامل مواردی همچون زیرساخت مبنایی آموزش کارآفرینی، ایجاد مدارس ارزش‌آفرین، راه‌اندازی سیستم به‌روزرسانی مربیان و ایجاد سیستم پیگیری و کوچینگ می‌باشد. هرکدام از مواردی که مطرح شد خود دارای زیرمجموعه‌هایی هستند که منجر به افزایش عملکرد و بهبود شرایط می‌شود؛ اما آنچه در این پژوهش بیش از هر عاملی بااهمیت جلوه می‌کند، توجه ویژه به معلمان و امکانات لازم جهت اجرای این نوع آموزش برای آن‌هاست. در حقیقت معلم به‌عنوان یک عامل اثرگذار می‌تواند فرآیند آموزش را به سمت‌وسوی کارآفرینی پیش برد و فرایند آموزشی را به شکلی دیگر نمایان سازد. در همین راستا مصاحبه‌شوندگان و اسناد و مدارک به زیرساخت مبنایی اشاره نموده‌اند که وجود هریک از این عوامل در کارآفرینی آموزش تأثیر بسزایی داشته‌اند. بعد از بررسی و طبقه‌بندی، در **بخش زیرساخت اقتصادی**، (Jova et al (2017)، (Onagite & hanzel et al (2014)، (Aina (2017)، (Sánchez et al (2019) در **بخش زیرساخت سیاسی**، (Marques & Ferreira

آموزش کارآفرینی یا کارآفرینی آموزش: بررسی الگوی اجرایی آن در مدارس

(2012)، Ejiogu & Nwajiuba (2012)، la Guardia et al (2014)، Efe (2014)، kakouris et al (2016)، Sánchez et al (2019)، Jafari Moghadam et al (2011)، در بخش زیرساخت اجتماعی- فرهنگی، مصاحبه‌شوندگان (۲، ۵، ۶، ۸، ۱۷، ۲۱، ۲۲، ۲۵، ۲۹)، Ruskovaara، Arasty et al (2016)، Mashayekh (2007)، Vahedi et al (2016)، (2014)، Fellnhofner et al (2015)، Jiménez (2013)، در بخش زیرساخت آموزشی، (2018)، Seikkula et al (2014)، Hietanen et al (2014)، Ilikar et al (2015)، Özdemir (2015)، Hoppe (2016) به این موارد اشاره داشته‌اند. علاوه بر آن به‌طور مثال مصاحبه‌شوندگان شماره ۲، ۵ و ۸ مقوله اقتصادی و تأمین منابع مالی جهت اجرای رویکردهای آموزشی را مطرح نموده‌اند. یا در جایی دیگر مصاحبه‌شونده شماره ۲۸، در خصوص مسائل فرهنگی این‌چنین عنوان کرده است «آموزش کارآفرینی نیازمند فرهنگ‌سازی عمیقی می‌باشد. این فرهنگ‌سازی به‌خصوص برای والدین بیش از دیگر عوامل باید انجام گیرد چراکه آن‌ها می‌توانند فرزندان خود را در این مسیر ترغیب کنند و همراه با عوامل آموزشی مدرسه شوند». علاوه بر آن مصاحبه‌شونده شماره ۲۱ در خصوص مسائل آموزشی این‌طور بیان کرده است که «پیش از هر چیزی بایستی زیرساخت لازم جهت اجرای آموزشی آن فراهم شود. آموزش نیاز به کارآفرینی دارد و این کارآفرینی در آموزش کمتر به چشم می‌خورد، نیاز است تا با برنامه‌ریزی و داشتن یک برنامه راهبردی برای آن، شرایط را فراهم نمود».

در بخش ایجاد مدارس ارزش‌آفرین پژوهش‌های زیادی به نقش اصلی آن اشاره داشته‌اند که از آن جمله می‌توان به (2017) Aghamohammadi، (2008) Cheung، (2010) Heilbrunn، (2012) Ahmad Zamberi، (2013) Ruskovaara & Pihkala، (2016) Ruskovaara et al، (2017) Jova et al، (2017) Dermol et al، (2016) carcamo et al، (2017) Fox & Pittaway اشاره نمود. در مدارس ارزش‌آفرین نیاز است تا با فراهم آوردن فضا و امکانات لازم، استفاده از نیروی انسانی شرایطی را فراهم نمود تا بتوان در مقاطع مختلف با یک رویکرد سیستمی کارآفرینی ادامه پیدا کند. در این مدارس رویکرد کارآفرینی در تمامی بخش‌ها حاکم است و همین منجر می‌شود تا به کارآفرینی آموزش نزدیک شوند و آن را اجرا نمایند. به‌طور مثال مصاحبه‌شونده شماره ۳۰، این‌چنین بیان کرده است که «یکی از نکات مهم در بحث کارآفرینی آموزش این موضوع می‌باشد که بتوان آنچه به دانش‌آموزان آموخته

می‌شود، به‌طور پیوسته در مقاطع دیگر ادامه پیدا کند و همان مسیر رشد یابد. این مسیر زمانی محقق می‌شود که تمامی عوامل آموزشی در مدرسه با اهدافی همسو با یکدیگر حرکت کنند و تبادل نظر و مشورت داشته باشند». در بخش، راه‌اندازی سیستم به‌روزرسانی مربیان می‌توان به پژوهش‌های، (Otuya et al (2013), Peterman & Kennedy (2003), Brown (2013), Uju et al. Paco & Palinhas (2011), Sánchez et al (2019), Pavia & Tadeu (2015) Rizki et al. Arseneau et al (2017), Suryaman & Karyono (2017), al. (2014) (2017) اشاره نمود. یکی از عوامل مهم در کارآفرینی آموزش به‌روزرسانی مربیان می‌باشد. مربیان در هر مرحله از فعالیت خود نیاز به فضایی برای رشد و افزایش دانش دارند. این امر زمانی میسر می‌شود تا بتوان برای آن‌ها شرایطی فراهم نمود که برای به‌روزرسانی خود اقدامی انجام دهند. در نهایت برای کارآفرینی آموزش می‌توان به ایجاد سیستم پیگیری و کوچینگ اشاره نمود؛ که در همین راستا اسناد و مدارک مرتبط، (Marques, Arasty et al (2016), Ejiogu, & Nwajiuba (2012), Ahmad Zamberi (2012), & Ferreira (2012), Ruskovaara, Ruskovaara & Pihkala (2013), Seikkula-Leino et al (2013) (2014) بوده‌اند. سیستم پیگیری به این موضوع اشاره می‌کند که فرآیند آموزشی و فعالیت‌های انجام شده مورد بررسی قرار گیرند و نقاط قوت و ضعف شناسایی شوند. بازخوردهای فردی و گروهی می‌تواند برای افراد مفید باشد و بتوانند در ادامه فعالیت‌های خود را اصلاح کنند و یا همان مسیر را ادامه دهند. یکی از نقاط ضعفی که برای سیستم کارآفرینی در بخش قبلی هم به آن اشاره شد، فقدان پیگیری و روند اجرایی بوده است. به‌طور مثال مصاحبه‌شونده شماره ۲۵ به این مورد اشاره کرده که «لازم است مربیان برای عملکرد خود، بازخوردهای فردی لازم را داشته باشند تا بتوانند آن را اصلاح یا تغییر دهند». از این رو با توجه به آنچه در این بخش بیان شد، کارآفرینی آموزش نیازمند تغییرات اساسی در زمینه کارآفرینی و اجرای آن می‌باشد. یکی از مهم‌ترین عوامل در بخش کارآفرینی آموزش معلم و عوامل انسانی آموزش‌دیده است. در صورتی می‌توان عملکرد مطلوبی برای آموزش کارآفرینی تصور نمود که پیش‌بایست‌های اولیه آن فراهم شود.

حال با توجه به آنچه انجام شده است، در صورتی که کارآفرینی آموزش در مدارس ترویج شود، این امکان فراهم می‌شود که آموزش در مسیر خود کارآفرینی را به‌عنوان یک عامل تلفیقی

آموزش کارآفرینی یا کارآفرینی آموزش: بررسی الگوی اجرایی آن در مدارس داشته باشد. مدارس به صورت یک مجموعه به هم پیوسته در این راستا تلاش می کنند تا از معلم و محتوا و هر آنچه مرتبط با آن است را در این جهت با خود همراه کند. کارآفرینی آموزش نقطه عطف به هم رسیدن همه ارکان آموزش است که می تواند منجر به پویایی و افزایش انگیزه دانش آموز و معلم در محیط آموزشی شود. در این محیط افراد به دنبال یک آموزش مستقل و جدا نیستند، بلکه آنچه در محتوا نهاده شده و معلم آن را پذیرفته است اجرا می شود. از این رو در جهت این گام می توان پیشنهاداتی را ارائه داد که کمک کننده به این مسیر باشد از جمله:

- ایجاد یک سیستم پیگیری: ایجاد یک سیستم پیگیری با ساختاری منظم در جهت برنامه های متعدد کارآفرینی، از طریق مصاحبه با افراد ذی نفع و کادر آموزشی تا اطلاعات برای بهبود و ارتقا آن به دست آید. همچنین در شروع آن ممکن است با ضعف های بسیاری روبرو باشند که از این طریق می توان هریک از موارد را برطرف نمود.

- آموزش و توسعه مهارت های معلمان: ایجاد و برگزاری دوره های مختلف برای معلمان که بتوانند در کل فرایند تدریس خود از روش های نوین تدریس بهره ببرند و کارآفرینی آموزش را در آن تلفیق کنند.

- تخصیص بودجه لازم برای نهادهای سازی: نیاز است تا بودجه ای به زیرساخت مدارس از جمله امکانات، فضای آموزشی، تعاملات گسترده، بستر یادگیری عملی و آزمایشگاه های کارآفرینی بپردازد.

- ادغام کارآفرینی در برنامه درسی: با ادغام و تلفیق کارآفرینی در تمامی دروس می توان یک رویکرد یکپارچه جهت آموزش ایجاد کرد. همچنین دیگر به کارآفرینی به عنوان یک موضوع مستقل و پراکنده نگاه نمی شود و آن بخشی از فرایند آموزش دانسته می شود.

با این وجود، این پژوهش با محدودیت هایی هم روبرو بوده است که شامل موارد زیر می باشد:

در حین انجام پژوهش، پژوهشگر به منظور دسترسی به مصاحبه شوندگان و مصاحبه با آنها، دسترسی به منابع به روز و برقراری رابطه با عوامل آموزشی با محدودیت هایی روبرو بود؛ اما در همین حین برخی از محدودیت ها همچون کیفی بودن پژوهش حاضر، دشوار بودن تعمیم آن به همه مناطق و تجزیه و تحلیل نتایج کیفی از جمله محدودیت های خارج از دسترس پژوهشگر بوده است.

References

- Alvarez, S. A., & Barney, J. B. (2017). Resource-based theory and the entrepreneurial firm. *Strategic entrepreneurship: Creating a new mindset*, 12(4), 87-105.
- Arasti, Z; Ghodousi, S & Bagheri, A. (2016). The effect of entrepreneurship education through the storytelling method on the entrepreneurial attitude of elementary school students. *Entrepreneurship Development*, 9 (4), 593-612.
- Aghamohammadi, H. (2017). Identifying and validating the influential components in entrepreneurship education in the first year of secondary school: A case study of Kurdistan. PhD thesis: Allameh Tabatabaei University.
- Aşıcı, H., & Aslan, S. (2010). The views of primary school 6th, 7th and 8th year students and teachers regarding entrepreneurship. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9, 1731-1735.
- Amabile, T., & Kramer, S. (2011). *The progress principle: Using small wins to ignite joy, engagement, and creativity at work*. Harvard Business Press.
- Arseneau, E., Schaffer, B., Randall, C., & Kauanui, S. (2017). ENTREPRENEURSHIP IN THE GENERAL EDUCATION CURRICULUM: READY OR NOT?. *Global Journal of Entrepreneurship* Volume 1(1).
- Arabi, S; Hosseini, S & Azizi, M. (2014). Designing an entrepreneurship education model in the Iranian technical and vocational education system. *Curriculum Studies*, 17(66), 113-138.
- Abdollahi, H; Aghamohammadi, J; Abbaspour, A & Delavar, A. (2017). Analysis of entrepreneurial personality traits among ninth grade students of the first cycle of secondary education in Kurdistan province. *Innovation and Creativity in Humanities*. 7 (1), 49-70.
- Azizi, Z; Safarinia, M; Alipour, A & Zaafarian, A. (2019). The effect of entrepreneurship education package on creativity and self-confidence of preschool children. *Entrepreneurship Development*, 12 (2), 261-280.
- Arefi, M; Fathi Vajargah, K & Nasaj, S. (2010). Studying the effectiveness of the entrepreneurship curriculum of the secondary education vocational branch. *Career and Organizational Counseling Quarterly*, 2 (4), 47-78.
- Barba-Sánchez, V., Atienza-Sahuquillo, C., McCracken, M., & Matlay, H. (2019). The development of entrepreneurship at school: the Spanish experience. *Education+ Training*.

- Bahramzadeh, M; Bavarsad, B & Jafarpour, M. (2009). Investigating the relationship between school climate and entrepreneurial orientation in male students in the third grade of secondary and pre-university. *Educational Sciences, Shahid Chamran University of Ahvaz*, 6 (17), 151-180.
- Barba-Sánchez, V., Atienza-Sahuquillo, C., McCracken, M., & Matlay, H. (2016). The development of entrepreneurship at school: the Spanish experience. *Education+ Training*.
- Brown, M. J. M. (2013). Entrepreneur education assessment in secondary schools (Doctoral dissertation, University of Pretoria).
- Cárcamo-Solís, M. D. L., Arroyo-López, M. D. P., Alvarez-Castañón, L. D. C., & García-López, E. (2017). Developing entrepreneurship in primary schools. The Mexican experience of "My first enterprise: Entrepreneurship by playing". *Teaching and Teacher Education*.
- Cheung, C. K. (2008). Practicing entrepreneurship education for secondary pupils through the operation of a new year stall in Hong Kong. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 17(1), 15-32.
- Draycott, M. C., Rae, D., & Vause, K. (2011). The assessment of enterprise education in the secondary education sector: A new approach?. *Education+ training*, 53(8-9), 673-691.
- Deveci, I., & Cepni, S. (2017). The effect of entrepreneurship education modules integrated with science education on the entrepreneurial characteristics of pre-service science teachers. *Social Work*, 15(2), 56-85.
- Dermol, V., Trunk, A., & Sirca, N. T. (2017). Promoting Entrepreneurial Education in Schools. In *Management Challenges in a Network Economy: Proceedings of the MakeLearn and TIIM International Conference 2017* (pp. 619-619). ToKnowPress
- Dollisso, A. D. (2010). INTEGRATING AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP INTO HIGH SCHOOL AGRICULTURE CURRICULUM. *Journal of Agricultural Education*, 51(3), 125.
- Elert, N., Andersson, F. W., & Wennberg, K. (2015). The impact of entrepreneurship education in high school on long-term entrepreneurial performance. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 111, 209-223
- Ejiogu, A. O., & Nwajiuba, C. A. (2012). The need for inclusion of entrepreneurship education in Nigerian school curricula. *Thunderbird International Business Review*, 54(1), 7-13.
- Efe, A. J. (2014). Entrepreneurship education: A panacea for unemployment, poverty reduction and national insecurity in developing and underdeveloped countries. *American International Journal of Contemporary Research*, 4(3), 124-136.

- Ememe, O. N., Ezeh, S. C., & Ekemezie, C. A. (2013). The role of head-teacher in the development of entrepreneurship education in primary schools. *Academic Research International*, 4(1), 242.
- European Entrepreneurship Education NETwork. (2018). /<http://www.ee-hub.eu/>
- European Commission/EACEA/Eurydice (2016). Entrepreneurship Education at School in Europe. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Fox, J., Pittaway, L., & Uzuegbunam, I. (2018). Simulations in entrepreneurship education: Serious games and learning through play. *Entrepreneurship Education and Pedagogy*, 1(1), 61-89
- Fellnhöfer, K., & Kraus, S. (2015). Examining attitudes towards entrepreneurship education: a comparative analysis among experts. *International Journal of Entrepreneurial Venturing*, 7(4), 396-411.
- Heilbrunn, S. (2010). Advancing entrepreneurship in an elementary school: A case study. *International Education Studies*, 3(2), 174-184.
- Hoppe, M. (2016). Policy and entrepreneurship education. *Small Business Economics*, 46(1), 13-29.
- Hernández-Sánchez, B. R., Sánchez-García, J. C., & Mayens, A. W. (2019). Impact of entrepreneurial education programs on total entrepreneurial activity: The case of Spain. *Administrative Sciences*, 9(1), 25.
- Hytti, U., & O’Gorman, C. (2004). What is “enterprise education”? An analysis of the objectives and methods of enterprise education programmes in four European countries. *Education+ training*.
- Hietanen, L., Uusiautti, S., & Määttä, K. (2014). Enhancing entrepreneurship in learners—an implementation and evaluation of entrepreneurship education through music.
- Heinzel, J., Geibel, R., & Askari, H. (2014, August). How do certain factors affect the fear of failure in entrepreneurship? In *International Conference on Business Strategy & Organizational Behaviour* (ed.) Conference Proceedings (pp. 21-26) education. *Problems of Education in the 21st Century*, 59, 34-48.
- Heshmati-Far, L. (2010). Developing an Entrepreneurship Education Model for the First Year of Secondary Education: A Data-Based Study. PhD Thesis, Educational Sciences, Curriculum Planning Orientation, Supervisor: Dr. Mohammad Javad Liaghatdar, Advisor: Dr. Ahmad Abedi, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Isfahan.
- Heshmati-Far, L; Liaghatdar, M. & Abedi, Ahmad (2019). The Effect of the University of Saskatchewan Curriculum-Based Entrepreneurship

- Education Package on Students' Entrepreneurial Spirit: A Concurrent Nested Mixed Design. *Educational Innovations*, 1(71), 104-83.
- Heshmatifar, L; Liaghatdar, M & Abedi, A. (2019). Meta-analysis of Psychological Correlates of Entrepreneurship in Iran. *Career and Organizational Counseling*, 13(46), 70-55
- Jiménez, A., Palmero-Cámara, C., González-Santos, M. J., González-Bernal, J., & Jiménez-Eguizabal, J. A. (2018). The impact of educational levels on formal and informal entrepreneurship. *BRQ Business Research Quarterly*, 18(3), 204-212.
- Jones, B., & Iredale, N. (2010). Enterprise education as pedagogy. *Education+ training*.
- Jůvová, A., Čech, T., & Duda, O. (2017). Education for Entrepreneurship—A Challenge for School Practice. *Acta Educationis Generalis*, 7(3), 63-75.
- Jafari-Moghaddam, S & Fakharzadeh, A. (2011). Developing an Entrepreneurial Attitude in Textbooks (Case Study: Persian Textbooks for Elementary School). *Work and Society*, 45, 32-45.
- Jamali-Zavareh, B.; Nili, M. and Shadfar, H. (2006). Explaining the Elements of the Entrepreneurship Curriculum in Technical and Vocational Education. *Educational Skills*, 2(4), 21-7.
- Kuratko, D. F. (2005). The emergence of entrepreneurship education: Development, trends, and challenges. *Entrepreneurship theory and practice*, 29(5), 577-597.
- Kirkley, W. W. (2017). Cultivating entrepreneurial behaviour: entrepreneurship education in secondary schools. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*.
- Kakouris, A., Dermatis, Z., & Liargovas, P. (2016). Educating potential entrepreneurs under the perspective of Europe 2020 plan. *Business & Entrepreneurship Journal*, 5(1), 7-24.
- Khavari, S; Saraji, F & Yousefzadeh Chausari, M.(2019). Characteristics of the Technological Entrepreneurship Curriculum in Elementary Education. *Curriculum Studies*, 18(68), 57-78.
- La Guardia, D., Gentile, M., Dal Grande, V., Ottaviano, S., & Allegra, M. (2014). A game based learning model for entrepreneurship education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 141, 195-199
- Lepistö, J., & Ronkko, M. L. (2013). Teacher students as future entrepreneurship educators and learning facilitators. *Education+ Training*.
- Liguori, E., Corbin, R., Lackeus, M., & Solomon, S. J. (2019). Under-researched domains in entrepreneurship and enterprise education: primary school, community colleges and vocational education and

- training programs. *Journal of Small Business and Enterprise Development*.
- Likar, B., Cankar, F., & Zupan, B. (2015). Educational model for promoting creativity and innovation in primary schools. *Systems research and behavioral science*, 32(2), 205-213.
- Nani, G. V. (2016). Entrepreneurial education in the school curriculum: in search of positioning in Zimbabwe. *Problems and perspectives in management*, (14, Iss. 3), 85-90.
- Moberg, K. (2014). Two approaches to entrepreneurship education: The different effects of education for and through entrepreneurship at the lower secondary level. *The International Journal of Management Education*, 12(3), 512-528.
- Moberg, K. (2014). Assessing the impact of entrepreneurship education: From ABC to PhD. Frederiksberg: Copenhagen Business School (CBS).
- Marques, C. S., Ferreira, J. J., Gomes, D. N., & Gouveia Rodrigues, R. (2012). Entrepreneurship education: How psychological, demographic and behavioural factors predict the entrepreneurial intention. *Education+ Training*, 54(8/9), 657-672.
- Mashaykh, P (2007). Studying the effect of entrepreneurship education on the entrepreneurial spirit of high school students in the city. *New Thoughts in Educational Sciences*, 2 (4), 101-113
- Morteza Nejad, N; Attaran, M; Hosseinikhah, A & Abbasi, E. (2017). Explaining the elements of the entrepreneurship curriculum in general education (Synthesis Study). *Theory and Practice in Curriculum*, 5 (9), 105-142.
- Mirzaian-Kalvari, Y & Sharifi, M. (2016). Investigating and comparing the components of entrepreneurship among the final year students of secondary schools and art schools (second cycle) in Delfan city. *Management and Planning in Educational Systems*, 9 (17), 131-158.
- Mohebbi, A. (2019). *Training thinking and entrepreneurship skills in school*. Tehran: Marat.
- Mohammad-Aminzadeh, L; Seifi, M & Faghihi, A. (2015). Evaluation of the secondary school curriculum (work and knowledge branch) with regard to the subject of entrepreneurship from the perspective of experts. *Two Quarterly Journals of Theory and Practice in Curriculum*, 3 (6), 143-164.
- Ruskovaara, E. (2014). Entrepreneurship education in basic and upper secondary education—Measurement and empirical evidence.

- Rabiei, A & Khademi, V. (2013). Obstacles and Solutions to Entrepreneurship Development in the National Technical and Vocational Education Organization. *Skill Training*, 25-51.
- O'Connor, A. (2009). *Poverty knowledge: Social science, social policy, and the poor in twentieth-century US history* (Vol. 59). Princeton University Press.
- Otuya, R., Kibas, P., & Otuya, J. (2013). A proposed approach for teaching entrepreneurship education in Kenya. *commitment*, 4(8).
- Özdemir, P. (2015). A combined approach to teaching english and entrepreneurship. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 199, 293-297.
- Onagite, O. G., & Aina, M. A. (2017). School based practices for entrepreneurship skill acquisition in secondary schools in Delta State of Nigeria. *International Journal of Vocational Education and Training Research*, 3(5), 40-50.
- Omidi, J; Hashemi, S; Qoltash, A & Mashinchi, A. (2019). A curriculum model for entrepreneurship education in secondary schools based on data-driven theory. *Bi-Quarterly Journal of Theory and Practice in Curriculum*, 7(14), 34-5.
- Paristiowati, M., Slamet, R., & Sebastian, R. (2015). Chemo-entrepreneurship: learning approach for improving student's cooperation and communication (Case Study at Secondary School, Jakarta). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 1723-1730.
- Parsamehr, M & Asghari, Y (2016). Investigating the relationship between school organizational climate and entrepreneurial spirit among public and non-profit secondary school students. *Sociological Research*, 10 (4), 109-124.
- Pittaway, L., & Cope, J. (2007). Entrepreneurship education: A systematic review of the evidence. *International small business journal*, 25(5), 479-510.
- Palmér, H., & Johansson, M. (2018). Combining entrepreneurship and mathematics in primary school—what happens? *Education Inquiry*, 9(4), 331-346.
- Paiva, T., & Tadeu, P. (2015). PRODUZ@ IDEIA—An approach project to develop entrepreneurship in primary schools. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 1908-1915.
- Peterman, N. E., & Kennedy, J. (2003). Enterprise education: Influencing students' perceptions of entrepreneurship. *Entrepreneurship theory and practice*, 28(2), 129-144.

- Paço, A. D., & Palinhos, M. J. (2011). Teaching entrepreneurship to children: a case study. *Journal of Vocational Education & Training*, 63(4), 593-608.
- Rachwal, T., Kurek, S., & Bogus, M. (2016). Entrepreneurship education at secondary level in transition economies: A case of Poland. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 4(1), 61.
- Rizki, R. Y., Djatmika, E. T., & Rahayu, W. P. (2017). Antecedents of Entrepreneurial Interest among Vocational High School Students in Kediri, East Java, Indonesia. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(4), 697-712.
- Ruskovaara, E., & Pihkala, T. (2015). Entrepreneurship education in schools: empirical evidence on the teacher's role. *The Journal of Educational Research*, 108(3), 236-249.
- Summer, A. (2019). Entrepreneurship education in mathematics education for future primary school teachers. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 10(2), 89-99.
- Sánchez, J. C. (2013). The impact of an entrepreneurship education program on entrepreneurial competencies and intention. *Journal of small business management*, 51(3), 447-465.
- Sidhu, I., Johnsson, C., Singer, K., & Suoranta, M. (2015). A game-based method for teaching entrepreneurship. *Applied Innovation Review*, 1(1), 51-65.
- Suryaman, S., & Karyono, H. (2017, September). Leading Entrepreneurship Education-Based Primary Schools. In 3rd International Conference on Education and Training (ICET 2017). Atlantis Press.
- Studdard, N., Dawson, M., Burton, S. L., Jackson, N., Leonard, B., Quisenberry, W., & Rahim, E. (2017). Nurturing social entrepreneurship and building social entrepreneurial self-efficacy: Focusing on primary and secondary schooling to develop future social entrepreneurs. In *Entrepreneurship: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (pp. 247-269). IGI Global.
- Sarikaya, M., & Coşkun, E. (2015). A new approach in preschool education: Social entrepreneurship education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 888-894.
- Seikkula-Leino, J., Ruskovaara, E., Ikävalko, M., Kolhinen, J., & Rytkölä, T. (2013). Teachers' reflections on entrepreneurship education: Their understanding and practices'. *Conceptual Richness and Methodological Diversity in Entrepreneurship Research*, 146-171.
- Soltanian Shirazi, S & Fekri, C. (2017). The effectiveness of multi-axis model education on the entrepreneurial behavior of third-year female students

- of the second secondary school. *Knowledge and Research in Applied Psychology*, 18 (2), 111-120.
- Sabzeh, B. (2017). Designing an entrepreneurship curriculum model for preschool children and its evaluation from the perspective of curriculum, entrepreneurship and educator experts. *Quarterly Journal of Preschool and Elementary School Studies*. 1 (1), 113-140.
- Shafiee, Z, Liaghatdar, M & Heshmatifar, L. (2014), Developing an entrepreneurship education model based on mathematics lessons in the second grade of elementary school, *Curriculum Studies*, article ready for publication on July 18, 2014.
- Samadi, P & Shirzadi Esfahani, H. (2007). Investigating the relationship between school organizational climate and entrepreneurial spirit in students. *Educational Innovations*, 5 (16), 187-164
- Tiago, T., Faria, S., Couto, J. P., & Tiago, F. (2015). Fostering innovation by promoting entrepreneurship: from education to intention. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 175, 154-161.
- Toghraei, M; Mirvahedi, S & Hashemi, S. (2019). Designing an entrepreneurial education model in school. *Educational Innovations*, 18 (71), 59-82.
- Uju, U., Chinwe, O. J., & Obioma, U. G. (2015). Attitude and Willingness of Teachers to the Intergration of Entrepreneurship Education into Secondary School Curriculum in Anambra State. *Journal of Education, Society and Behavioural Science*, 1-10.
- Volery, T., Müller, S., Oser, F., Naepflin, C., & Rey, N. D. (2013). The impact of entrepreneurship education on human capital at upper- secondary level. *Journal of Small Business Management*, 51(3), 429-446.
- Vilcov, N., & Dimitrescu, M. (2015). Management of entrepreneurship education: A challenge for a performant educational system in Romania. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 203, 173-179.
- Vahedi, M; Seif Naraghi, M & Naderi, E. (2016). A Study of Entrepreneurship Education in Work and Technology Textbooks in Iran in the Sixth, Seventh and Eighth Grades Based on the Entrepreneurship Education Model "Your Future in the Banner of Entrepreneurship". *New Educational Thoughts*, 12 (3), 127-141.
- Zamberi Ahmad, S. (2013). The need for inclusion of entrepreneurship education in Malaysia lower and higher learning institutions. *Education+ Training*, 55(2), 191-203.
- Zia, B and Vagar Mousavi, M. (2016). Investigating the effect of formal entrepreneurship education on the formation of entrepreneurial intention. *Entrepreneurship Development*, 9(1), 99-117.

Zaidatol, A & Habibah, E. (1997). Keusahawanan & motivasi diri [Entrepreneurship & self-motivation] (3rd edn). Kuala Lumpur: Universiti Putra Malaysia.

